

במבוק הזהות העצמית – פאנל על הזהות היהודית

פורסם ב- יוני 1, 2006

לקראת חג השבועות, חג מתן תורה, מן הראוי לשאול אחת ולתמיד: מה קרה שם במעמד הר סיני, האם נעשתה התכה או ריתוך בין הדת היהודית ללאום היהודי? במילים אחרות, האם תורת ישראל היא אטום הכרחי בגרעין הזהות העצמית שלנו? לשם כך כינסתי פאנל מתדיינים עם שלושה מלומדים במחשבת ישראל: הפרופ' יהודה לוי, הרב מרדכי נויגרשל והפרופ' שלום רוזנברג, שכל אחד בדרכו מוביל אותנו במבוק הזהות העצמית

מאז הכתה תנועת ההשכלה שורשים באירופה, צפו דוברי המודרניות, רובם ככולם, שהדת תלך ותיעלם בהדרגה מהעולם התרבותי. המדע תפס את מקום הדת כאמת-מידה להבנת התהליכים המתרחשים בעולם. מנגנונים של שלטון מקצועי ופקידות החליפו את גופי הסמכות המסורתיים. במקום החובה המוסרית, באה התועלתנות שבמעשה. החפצים איבדו את תוכנם המהותי והחלו למלא תפקיד מוגדר ומועיל. בני האדם אף הם איבדו את ההכרה בזהות העצמית שלהם וחשיבותם נתבססה אך ורק על תפקידם במערכת. תהליך זה הוגדר כחילון: נסיגת הדת למקום שולי בחברה. מונח זה מתייחס למעבר של מוקד הכוח מהכנסייה למנגנון המדיני מהצד האחד, וליחיד, בעל זכות הבחירה החופשית, מהצד האחר. בתהליך נכללה גם מהפכה במודעות העצמית, שחלחלה מהאינטלקטואלים של תנועת ההשכלה באירופה וחדרה לתוך שדרות החברה כולה. באמצעותה, הציווי הא-לוהי, שהיה סמכותי בעבר, הוחלף בשיקול דעת ובהחלטה חופשית של הפרט. מה שהיה בעבר אמת אובייקטיבית הפך כעת להשקפה אישית סובייקטיבית. האמונה במציאות אחת ויחידה חובקת-עולם, ב"עולם משמעותי משותף לכל יושבי תבל", פינתה את מקומה בהדרגה להכרה בריבוי תרבויות ואורחות חיים. ההתגלות הא-לוהית של מעמד הר סיני, קדושתה הופשטה ממנה והיא הפכה למושג היסטורי גרידא. אף המסורת איבדה מכוחה הרעיוני: הפרט פנה לעתיד, לא לעבר, כאל מקור להשראה. האמונה המסורתית, בכך שהזהות האישית נקבעת מלידה, התרופפה. והפרט החל לפתח מודעות עצמית וזהות גמישה בהתאם לשינויים סביבתיים ועל פי בחירתו החופשית.

היהודים – או לפחות יהודי אירופה – מצאו את עצמם לפתע בתוך-תוכי התהליך הזה. מאז חורבן הבית השני עד לשלהי המאה השמונה-עשרה חיו היהודים בגלות, על-פי רוב כמיעוט בקרבת תרבות נוצרית או מוסלמית. תקופת הנדודים שהחלישה את כוחה היתה טרגית, רצופת רדיפות, גירושים, אינקוויזיציות ופוגרומים. אך למרות הכול, היהודים והיהדות שרדו. אמנם העם היהודי סבל רבות בתקופת הגלות הארוכה, בעיקר בתקופת השואה, ולאורך מאות ואלפי שנים. אך היהודים והיהדות הם על-אף הכול הישרדות מיוחדת במינה של עם קטן כישות ייחודית על במת ההיסטוריה. כל זאת בשעה שלאומים ואימפריות חובקות עולם – עלו ונעלמו כלא היו.

בהתחקוטי אחר הסיבות שהביאו להישרדותו של העם היהודי למרות סיכוייה והווייתו העכשווית, פניתי אל שלושה אישים שכל אחד מהם מלא וגדוש בתחומו. הפרופ' שלום רוזנברג, מהחוגים לפילוסופיה ולמחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים. בין השאר, גם מפרסם הטור השבועי על פרשת השבוע במוסף שבת של "מעריב" ומחברם של מאמרים רבים בתחומי הפילוסופיה ומחשבת ישראל; הרב מרדכי נויגרשל, נשיא מרכז "יהדות מזויות שונה" בירושלים. מחברם של ספרים קלטות אודיו ווידאו על המחשבה היהודית והפרופ' יהודה לוי רקטור וראש מחלקת פסיקה/אלקטרו-אופטיקה בביה"ס הגבוה לטכנולוגיה בירושלים (מכון לב). אשר מלבד כמאה וחמישים מאמרים שפרסם, חיבר ספרים רבים בתחומי יהדות ומדע, לתחומם.

ניתן היה כמובן לכנס הרכב אחר או מורחב יותר של מתדיינים, אך חרף כל התכנונים מראש, זהו ההרכב הנבחר. פניתי אליהם בשאלות האקטואליה הסובבות סביב תודעת משבר הזהות היהודית בראשית האלף הפוסט-המודרנית. נראה כי שאלות אלו מטרידות עד מאוד רבים וטובים מאיתנו, ותשובה ברורה חדה תמציתית ועניינית לא ממש נמצאת בהישג

ידינו. אני תקווה שבפאנל זה זהותנו העצמית תהפוך להיות ברורה מחד ומעמיקה מאידך, עניינית מחד ותמציתית מאידך, ביציאתנו מנקודת ההנחה שאין סוגיות אלו פשוטות וקלות כלל ועיקר.

מורינו ורבותינו היקרים, מה לדעתכם קרה שם במעמד הר סיני, האם נעשתה התכה או ריתוך בין הדת היהודית ללאום היהודי? במילים אחרות, האם תורת ישראל היא אטום הכרחי בגרעין הזהות שלנו?

פרופ' יהודה לוי

פרופ' יהודה לוי: בהר סיני עם ישראל נעשה לעם בכך שניתן לו תפקיד וייעוד. ותפקידו הוא להיות חיי תורה ובכך להפוך אומה לדוגמא ומופת לאנושות כולה. שם קיבלנו את התורה כפי שהיא בידינו כיום ותורה זו מדריכה אותנו למלא את תפקידנו המיועד.

פרופ' שלום רוזנברג: אני חסיד גדול של דעה שונה. הוגים יהודים העלו את הטענה, לפיה לא במעמד הר סיני נעשתה ההתכה או הריתוך בין הדת היהודית ללאום היהודי. התכה זאת נתגלתה אז, אולם התורה מלמדת אותנו ש"בטרם אצורך בבטן ידעתך". הלאום היהודי נוצר בשם תורת ישראל. בעקבות 'מגדל בבל' נוצרו האומות. התורה ניתנה לאחת האומות הקיימות. נוצר עבורה לאום מיוחד. מאז לידתה מתמקדת האומה מסביב לגרעינה הדתי. זוהי משמעותה של האומה היהודית מאז ועד עולם.

הרב מרדכי נויגרשל, הפרק הראשון בספרך השני, "מסע אל פסגת הר סיני", עוסק במעמד עצמו. מה אכן קרה שם במעמד הר סיני?

הרב נויגרשל: למרות שהרמב"ם אומר ש"משה רבנו לא האמינו בו בני ישראל מפני האותות שעשה, אלא במה האמינו בו? במעמד הר סיני", אין כוונתו לבטל את חשיבותן של התחנות השונות שהעם היהודי עבר. התחנה הראשונה בהתהוותו של העם היהודי היא: "בראשית ברא א-לוהים את השמים ואת הארץ". בשביל התורה שנקראת "ראשית", כדי שהעם היהודי שנקראו "ראשית" יקבלו אותה והגרעין של העם היהודי היה טמון באדם הראשון כסגולה מתוך קליפה בעיקר אחרי החטא, כמו שמסביר רבי יהודה הלוי בספר "הכוזרי".

התחנה השנייה: אברהם אבינו, כמו שרבי משה חיים לוצאטו (רמח"ל להלן) מסביר שעד אברהם היתה תקופת "השורשים" ומכאן מתחילה תקופת "הענפים". הווה אומר, אברהם היה שורש. השורש שרק ממנו יכול היה העם היהודי לצאת.

התחנה השלישית: היא יעקב אבינו, הוא היה הראשון שכל זרעו זרע אמת. אחרי אברהם אבינו, למרות שהשורש כבר ניטע, עדיין יכלו בקלות רבה לצאת החוצה כמו עשוי וכמו לפני כן ישמעאל. יעקב אבינו 'כל זרעו זרע אמת' ומרגע זה כבר כולו 'עם יהודי'. אבל עדיין צריך זיכור וליבון ולמטרה זו ירדו למצרים. מכאן, התהליך של יציאה ממצרים, הליכה במדבר ומתן תורה – גיבש את העם היהודי והביאו למה שהוא היום.

מחד, 'אין ישראל אומה אלא בתורתיה' (שבכתב ושבעל פה), כמו שאומר רבינו סעדיה הגאון (רס"ג). מאידך, התגבש בעם ישראל מושג שלא קיים בשום לאום ובשום דת. הכוונה לכך, שההתהוות של העם היהודי נוצרת בתהליך ההתפתחותי שאודותיו דיברנו קודם, נוצר אפוא מצב שבו העם היהודי הוא הצירוף של דת, לאום ואזרחות של חבל ארץ – ארץ ישראל. עם ישראל הוא לאום, כתוצאה מזה שהוא מזרעו של אברהם יצחק ויעקב מבחינה גנלוגית; עם ישראל הוא דת כתוצאה ממעמד הר סיני; עם ישראל הוא אזרח של ארץ ישראל כתוצאה משני הדברים הללו. דהיינו אברהם, שלו הובטחה הארץ ומעמד הר סיני שחלק מהמצוות שניתנו בעקבותיו – תלויות בארץ. ו"עיקר קיום מצוות בארץ ישראל", כמו שמסביר רבי משה בן נחמן (רמב"ן). כך שאם שואלים האם תורת ישראל היא אטום הכרחי בגרעין הזהות שלנו – תורת ישראל היא הזהות שלנו.

האם לדעתכם, יתכן 'להיות יהודי' ללא כל קשר ל'דת היהודית'? במילים אחרות, האם מהותה של היהדות אינה מתמצית אך ורק בדת היהודית? הווה אומר, האם היהודי יכול להתנער מן הדת, להגדיר את עצמו כאתאיסט, ועדיין להישאר יהודי, או שהמושג יהודי-חילוני הוא בבחינת תרתי-דסתר?

פרופ' רוזנברג: ייתכן ולא עלינו, 'נותק הגרעין הדתי מהגרעין הלאומי ואכן, אז עלולה להתרחש טרגדיה נוראה בעם היהודי. לדעתי, זאת סכנה איומה להמשך קיומנו הלאומי. במילים פשוטות, נראה לי, שאין כל משמעות למאבק למען לאומיות שאין בה משהו שעבורה כדאי להקריב קורבנות. השאלה העיקרית היא אכן, מהו גרעינה של אותה לאומיות. אחרת הלאומיות

הופכת להיות גורם 'למלחמת קליפות', ואת זאת למדנו יפה מאז מלחמת העולם הראשונה, ועד עצם היום הזה, כשלאומים שופכים את דמיהם של לאומים אחרים, במלחמה לשמה.

כאשר אנו נלחמים על ה'להיות יהודי', אנו עושים זאת מתוך תודעה שיש יעוד ותפקיד להוויה זאת, ובשמים מצפים מאתנו שנהיה יהודים יותר טובים. אז ורק אז, הקורבנות כדאיים. זאת היתה השגיאה הטרגית בראשיתו של העידן המודרני. אז ראו בלאומיות כשלעצמה ערך, ואולי הערך היסודי ביותר. היום אנו רואים בעליל את קריסתה של הקונצפציה הזאת, כאשר רבים מהצעירים בזים לערכים הלאומיים ורואים את עצמם כ'אזרחי העולם הגדול'. או אפילו פחות מזה, כאינדיבידואליסטים ללא אזרחות.

פרופ' שלום רוזנברג

כיצד אנו מסתכלים על הלאומיות? אני חוזר ומדגיש שאני רואה בלאומיות 'קליפה ריקה', אבל בסה"כ אני חושב שבסולם העדיפויות הכללי היא עדיפה בדיעבד, על האופציות האחרות. בתור יהודי שמאמין בלאומיות הדתית אני יכול להזדהות או להבין את מי שמאמין בלאומיות החילונית. הוא עדיף בעיני על פני מי שחדל להיות יהודי בכלל. ברורה לי העמדה החיובית להתממש "לכתחילה": האמונה בקיומה של לאומיות יהודית שגרעינה דתי, לאומיות שמשימתה לבנות מדינה יהודית המבוססת על רעיונותיהם של נביאי ישראל וחז"ל. אך במסגרת ה"בדיעבד", מסגרת לא אידיאלית בה אנו נמצאים, אנו חייבים גם להודות על המקצת שלפעמים השתמר. כשאני רואה בתפוצות ישראל שני יהודים עוברים על קלה וחמורה, אחד מהם לומד עברית והאחר – בז לכל גילוי יהודי, האם מותר לי לא להתנחם קצת בזהות היהודית שהשתמרה. ייתכן ואנו יכולים להגדיר כאן רצף, וכל מי שבשם ישראל יכונה ותורם לכלל ישראל – חיובי הוא אף בתוך טומאתו.

פרופ' יהודה לוי: בהר סיני עם ישראל נעשה לעם בכך שניתן לו תפקיד וייעוד. ותפקידו הוא לחיות חיי תורה ובכך להפוך אומה לדוגמא ומופת לאנושות כולה. שם קיבלנו את התורה כפי שהיא בידינו כיום ותורה זו מדריכה אותנו למלא את תפקידנו המיועד.

הרב נויגרשל: אני סבור שכדי להגדיר מהי יהדות, צריך להגדיר את המושג הגדרה. הגדרה פירושו דבר שמגדיר. הגדרה מלשון גדר, הגדר עושה שני דברים: א. מבדילה בין מה שבתוך הגדר לכל מה מחוצה לו; ב. הגדר אוספת את כל מה שבתוכה אל מסגרת אחת. ולכן, כשאדם בא ואומר שהיהדות שלו מתבטאת בזה שהוא אוהב אדם או שהוא משרת בצה"ל או שהוא אוהב את ארץ ישראל, דבריו חסרי משמעות. הוא אוהב אדם, גם אמריקאי אוהב אדם; אוהב ארץ ישראל, גם הפלשתינאי אוהב את א"י; משרת בצה"ל, גם הדרוזי משרת בצה"ל. ההגדרה חייבת להראות במה הכלול בה מיוחד ושונה מאחרים, אחרת במה היא הגדרה? לדוגמא, אם אני אומר שהשולחן הוא רהיט העשוי מעץ, אין זו הגדרה, מכיוון שגם הכיסאות עשויים מעץ וגם ארונות ושאר רהיטים. כלומר, העציות של השולחן הזה היא מקרית ולא עצמית. רק אם אציין תכונה שמאפיינת את השולחן בלבד התקרבותי להגדרת השולחן.

הוא הדין בנוגע ליהדות, אם אומר שהיהדות שלי מתבטאת בכך שאני אוהב אדם, כיון שגם האמריקאי אוהב אדם, אין אהבה זו קשורה להגדרת המושג יהדות כלל, הגם שזה דבר חיובי. ומכיוון שגם הדרוזי משרת בצה"ל, אין שום קשר בין השירות בצה"ל להגדרת היהדות. אבל אם יבוא אדם ויאמר: "אני אוהב אדם, בגלל שתורת ישראל ציוותה אותי לאהוב אדם" – זהו אפיון. משום ששונה סיבת האהבה שלי מזו של האמריקאי.

הרב מרדכי נויגרשל

ולכן, אדם שכל כולו יהדות – יכול להיות שכל מה שהוא יעשה יהיה יהודי, וכל כולו יהודי. הכוונה היא שהוא כל כך שקוע ביהדות כגון שאוכל ושותה כמו שיהודי צריך לאכול ולשתות; וכן"ל הוא מתלבש כיהודי, הוא מתרחץ כיהודי, הוא הולך ברחוב כיהודי, הוא מסתכל לאן שיהודי מסתכל ונמנע מלהסתכל על מה שיהודי לא מסתכל וכן הלאה וכך הכול "יהודי" אצלו. אבל כשמדברים על אדם שמנוכר לחלוטין מיהדות וכל מעשיו והתנהגותו מושפעים ממקומות אחרים, במה התנהגותו עושה את זה ליהודי?

בדיוק כמו אותם יהודים שאומרים "היהדות שלי זו היהדות של שפינוזה". בה בעת שאין כל קשר בין מה ששפינוזה אמר ליהדות. משום שאתה יכול לקחת קטע של שפינוזה, קטע של דקארט, קטע של קאנט ולשאול איזה מן הקטעים כתב יהודי? ואיש לא יבחין שדווקא קטע זה אמר יהודי. ולכן יהדותו של שפינוזה היתה מקרית ואינה הופכת את הפילוסופיה שלו ליהודית כלל. לא כל מה שיהודי כותב או אומר זוהי 'יהדות', אלא רק אם מדובר באדם שספג לא מעט יהדות, משפיע הדבר ומקריין על פעולות שהוא עושה, להפך זה לא עובד. שהרי זה שאדם במקרה נולד יהודי והוא אוכל כגוי – האם נקרא לזה 'אכילה יהודית'?

פרופ' לוי: אני חושב שעיקר היהדות זו לאומיות ולכן בהחלט שלא ניתן לנתק את הלאום מהדת. הווה אומר שהתפקיד שקיבלנו בהר סיני – להיות אומה לדוגמא ומופת לשאר האומות – הוא לאומיות יהודית. וזאת בניגוד מוחלט לתפיסת הלאומיות הציונית, זו שתפסה את הטפל ופירקה מעל צווארה את העיקר, את קיום התורה ומצוותיה. היא תפסה את הלאומיות כללאומיות של שאר העמים ולא כתפיסת הלאומיות היהודית, שהיא ייחודית בכך שישנו תנאי בסיסי מוקדם והוא הסובלימציה שבמסגרת קיום מצוותיה של תורת ישראל. ולכן הציונות איננה תחליף ליהדות אלא הסילוף שלה, וזאת משום שמקור הלאומיות היהודית הוא בתורת ישראל ולא בחיקוי את אומות העולם. שהרי ברגע שננתק אותה מהשורש והמקור שלה היא נהפכת ללאומיות אחרת, שכלל איננה יהודית במהותה.

ומהי אותה 'לאומיות אחרת'? זו איננה אלא אנוכיות קבוצתית – וזה גרוע. בניגוד ל'לאומיות היהודית' שנועדה למטרה מסוימת שאיננה אנוכית, אלא לטובת האנושות בכלל. הלאומיות היהודית האמיתית מקורה בעבודת היהודי את בוראו. ומה שהציונות אימצה לעצמה רק את הלאומיות וניתקה אותה משורשיה היהודיים-הדתיים, היא נכנסת למסגרת הלאומית הגרועה, האנוכית, והיא בדיוק ההפך של הלאומיות התורנית, דוגמת תלמידי 'החתם סופר' ותלמידי הגאון מוילנא שיסדו והקימו מושבים יהודיים בארץ ישראל הרבה לפני הציונות. כפי שכבר ביארתי את הסוגיה הזו בהרחבה בספרי "מול אתגרי התקופה", שיוצא כעת במהדורה שלישית.

האם לדעתכם "זהות" היא בעצם "הזדהות" עם מושא מסוים? למשל, נוכרי המצטרף לקהילה יהודית בתפוצות, והצטרפותו היא ממניעים אינטרסנטיים, האם ברגע שהוא מזדהה עם הערכים היהודיים הוא יחשב ליהודי?

פרופ' לוי: לדעתי, במקרה כזה של הצטרפות בוודאי שלא. אדם המזדהה עם הקומוניזם, אז הוא נעשה קומוניסט. כנ"ל האדם שמזדהה עם רעיונות הנצרות או הבודהיזם, אז ההזדהות הזו הופכת אותו לנוצרי או בודהיסט. אבל נוכרי המזדהה עם רעיונות של יהדות – איננו נעשה יהודי משום שביהדות יש פורמליזם, כלומר תנאי הצטרפות מסוימים שיש לעבור. הציונים שיסדו את 'חוק השבות', לפיו כל המזדהה עם מדינת היהודים מבחינה עקרונית נחשב ליהודי – פוגעת בכך ביהדותנו באופן חמור, מפני שזה הופך את יהדותנו לאידיאולוגיה בלבד, בו בעת שיהדותנו היא אורח חיים ויש להבחין בין אורח החיים לאידיאולוגיה. כלומר, היהדות דורשת ליישם את האידיאולוגיה הלכה למעשה באורח חיינו היומיומיים.

הרב נויגרשל: אני חושב שלא, כי זהות זה הרבה יותר מאשר הזהות עם מושא. אדם יכול להזהות עם משהו, למרות שהוא לא זה. כלומר אני יכול להזהות עם סבלם של האנשים בביאפורה, הזהות עם הסבל. הזהות זו יכולה לגרום לפעולות ויכולה לגרום לרגשות בלבד. אני יכול להזהות עם הסבל ולהזיל דמעה, אני יכול להזהות עם הסובל על ידי הנחת שקל במעטפה ולעומת זאת אני יכול להזהות עם הסובל ולנסוע אליו ולסכן את חיי בחשש להידיבקות במחלות ולטפל בהם ואני עדיין נישאר מה שאני. המונח "הזהות" פירושו שאני הופך להיות מזוהה עם משהו, אבל הדבר הזה לא הופך להיות מזוהה איתי. לא חייב להיות "אני". ברור שדברים שאני מזדהה אתם, סיבת הזהותי נעוצה עם אישיותי. אדם מזדהה עם סבל של רעבים ומתברר אולי שבילדותו הוא גדל במשפחה של ניצולי שואה וכל הזמן היה תחת הרושם של רעב... האדם שמזדהה עם העם היהודי, בוודאי שהוא הופך להיות קשור לעם היהודי, אך אין זה עושה אותו ליהודי. בדיוק כמו שאדם המזדהה עם הרופא, הוא לא נהיה רופא עד שיעבור את המבחנים המתאימים. לא כל מי שמזדהה עם הרופא או הטייס יתנו לו להיות רופא או טייס.

פרופ' רוזנברג: מושג הזהות הוא בעצם פילוסופי, אך יש לו שורשים עמוקים בסוציולוגיה ובפסיכולוגיה. כולנו בני אדם, ולמרות זאת האנושות מחולקת לקבוצות. וזאת עובדה, ולא נתווכח עתה אם טובה או לא. חלוקה זאת לקבוצות, יוצרת את היחס בין היחיד לבין הקבוצה. והזהות בנויה על יחס זה ונמדדת על ידו. מכאן, שיש לכל הפחות שתי משמעויות שונות למונח זהות, כששתיהן קשורות זו לזו. הזהות מתארת [א] איך הקבוצה רואה את היחיד ו-[ב] איך היחיד רואה את עצמו ביחס לקבוצה. במתח שבין שתי זהויות אלו נוצרים הרבה קונפליקטים. ייתכן ובמקרים מסוימים יש יהודים על-פי ההלכה והתודעה הכללית של עמינו שאינם רואים את עצמם כיהודים או על כל פנים שזהותם איננה משמעותית עבורם. ולהפך, טרגדיה אחרת גדולה אולי עוד יותר, מתרחשת כאשר יש כאלה שרואים את עצמם כיהודים, אולי אף ב"עידוד" האנטישמיות של גויים, אבל העם אינו רואה אותם כיהודים בגלל סיבותיו.

על הצד הפסיכולוגי של הזהות רוצה אני להזכיר את מחקריו של הפרופ' המנוח שמעון הרמן, שהצביע על שני הממדים של המושג 'זהות': הבולטות והערכיות. החיבור בין שניהם יוצר את האנרגיה של הזהות. ננסה להסביר מושגים אלה. נניח שהאדם אכן רואה את עצמו כיהודי. הבולטות – מתייחסת למקומה של ראייה זאת במכלול אישיותו. יש כאלה המרגישים את עצמם כיהודים, אבל רגש זה הוא שולי לחלוטין, ביחס לחלקים אחרים של אישיותם, ולאינטרסים האחרים המניעים אותם. הבולטות של זהותם קרובה לאפס. לפעמים, מתרחש תהליך הפוך. יש יהודים שיהדותם תופסת מקום חשוב בחייהם, אך יחסם ליהדות זאת, כלומר ערכיות הזהות – שלילי. הדוגמה הטרגית ביותר נמצאת כמובן באותו יהודי שהיה מזוהה לחלוטין עם החברה הגרמנית, שנלקח לפתע למחנה ריכוז. בעקבות האנטישמיות הבולטות היהדות הופכת לפעמים טוטלית, בעוד שהערכיות לא משתנה, ולהפך לפעמים היא גורמת לשנאה עצמית. לפנינו "משחק" דו-ממדי.

מה שראינו עד כה הוא מבוא לדיון מקיף יותר על מושג הזהות, אך אנו לא נמשיך בכיוון זה. עבורנו מושג הזהות חשוב בגלל סיבה נוספת. הזהות היהודית מהווה פעמים רבות מעין או בלשון הקבלה 'רשימו' של היהדות. פעם קראנו לזה הנקודה היהודית שבתוכנו. ולנקודה זאת יש חשיבות דתית רבה. רבי צדוק הכהן מלובלין תיאר אותה בביטוייה החיצוני, להמשיך בתודעת "בשם ישראל יכונה". היהדות נלחמת על קו ההגנה האחרון בנפשות היהודים, ואומרת לו הגם שלצערי עזבת את יהדותך, אל תבגוד בזהותך היהודית, בשמך הפנימי: ישראל.

כיצד זה קורה לדעתכם, שליהודי שחי לפני 300 שנה לא היתה כלל בעיה עם זהותו העצמית לעומת היהודי המודרני, העכשווי, שבעיית זהותו מטרידה אותו עד מאוד והוגי דעות רבים כל כך מתחבטים בה, ובקושי מצליחים להגדיר אותה אל נכון במונחים סוציולוגיים, פילוסופיים מעורפלים, אתניים ולאומיים ולמעשה תשובה ברורה ועניינית בפייהם אין?

פרופ' רוזנברג: המשבר העכשווי בזהותנו היהודית קשור עם תהליכים כוללניים המתרחשים בעולם כולו. לדעתי, אפשר לכנותם ב"קוד" תרבותי מסוים: תהליכי הפוסט-מודרניזם. הזהות שהיתה הבסיס לציונות החילונית, פשוט קורסת לנוכח עינינו. וזאת, בגלל שעולמם של האנשים והאינטרסים המדריכים אותם נעשים יותר ויותר אינדיבידואליסטיים והאינטרס הקיבוצי הפך למילת גנאי. או אז זהותי האישית, היותי חלק של זהות קבוצתית – נהרסת. את התוצאה רואות עינינו: פוסט-ציונות.

הרב נויגרשל בהרצאה

הרב נויגרשל: גם לדעתי, זה אחת מסטירות הלחי שהציונות החילונית ותנועת ההשכלה קיבלו. הציונות החילונית חרטה על דגלה מין רעיון משונה כזה, שאת מצוות התורה צריך היה לקיים בחו"ל כשלא היה מה שייקשר בין היהודים, עכשיו שיש לנו קרקע משותפת כמו לכל העמים בעולם, אין כבר צורך בקיום המצוות. והנה מתברר שדווקא בזמן שחזרנו לארצנו התחילה בעיית משבר זהות עמוקה. סיבת המשבר, כפי

שמתברר, היא שעם החזרה לארץ ישראל היתה עזיבת דת שהתרחשה בעקבות הציונות החילונית. הציונות שרצתה ליצור "יצור כלאים" של יהדות בלי תורה, היא זו שיצרה את המשבר העמוק של הזהות היהודית.

פרופ' לוי: נראה שלמעשה היו בעיות זהות משך כל הזמן. עד חורבן הבית הראשון עבודת האלילים מאוד משכה את היהודים כפי שזה מתואר היטב הן בספרי הנביאים והן בתלמוד. כל הזמן היתה משיכה מבחוץ ע"מ לפגוע בערכיה ותרבותה של היהדות המסורתית-שורשית. וכך היה כמעט לכל אורך הדרך: בתקופת הבית הראשון זו היתה פגיעת עבודת האלילים; בתקופת בית שני ההתייוונות משכה את היהודים. הגם שאצל הרומאים לא היתה תרבות ברמה גבוהה ולכן לא משכה אליה את היהודים; אך בימי הביניים, כאשר הפילוסופיה האריסטוטאלית שלטה בכיפה, גם היא השפיעה רבות על היהודים וגרמה לספרות רחבה. לאחר מכן תרבות הרנסנס משכה אליה יהודים רבים, כגון בספרד. רק במקומות שהגויים הקימו חומות גטאות לנתק את היהודים מסביבתם, רק שם היו היהודים בטוחים מהשפעה זרה – אך, מאידך, היו אז מנותקים גם מחלקים רבים של חיי העולם הזה, דבר שגרם לניווט מסוים מחלקים שונים של התורה. לכן בבוא האמנציפציה שהבטיחה ליהודים שוויון זכויות – בהתחלה במערב אירופה בסוף המאה השמונה עשרה לסה"נ ואחר כך גם במזרח אירופה – עשו שמות ביהדות כי לא ידעו איך "לאכול" את התרבות "המתקדמת" הזו. זו, שהתייחסה לאמיתות שהיו זרות ליהודים בגלל בידודם בגטאות. בגלל זה קמה הרפורמה במערב אירופה ואחר כך ההשכלה במזרח.

במזרח אירופה – המנהיגות הרוחנית התאחדה ללחום נגד תופעות אלה דרך חיזוק הניתוק וההתבדלות – מאמץ שהצליח בחלק מהיהדות ונכשל בחלק גדול אחר. כמעט כל אלה שלמדו באוניברסיטאות התנכרו מהתורה. דוגמת ח. נ. ביאליק, בריצ'בסקי ואחד העם. השופט הדתי של בית המשפט העליון ד"ר י' קיסטר ז"ל בזמנו סיפר לי שהוא היה כמעט היחיד שעמד ביהדותו ונשאר תורני תוך כדי לימוד באוניברסיטה. לעומתה, מערב אירופה – זכתה למנהיגות שראתה את הצד החיובי בשחרור היהודים על אף הסכנות שבדבר.

הרש"ר הירש וחבריו, דוגמת הרב הילדסהיימר, ואחריו הרב הפרופ' דוד צבי הופמן (בעל שו"ת 'מלמד להועיל' ו'ראיות מכריעות נגד ולהיזן') – ראו באמנציפציה הזדמנות להשליט את התורה על כל היבטי העולם הזה. כתוצאה מהגישה הזו, דאגו לחנך את הצעירים להתמודד עם האתגרים שבתרבות הזרה, להבחין בין החיובי שבו לבין המזיק, כאשר אמת-המידה היתה: מה מתיישב עם התורה ומה עומד בסתירה לה. כתוצאה מכך, רוב רובם של היהודים שבאו מבית תורני ולמדו באוניברסיטה (לאחר לימוד של שנה-שנתיים בישיבת פרנקפורט ואחרות) יצאו נאמנים למורשתם, ורוב המנהיגות בקהילות החרדיות בגרמניה היו בעלי תארים אקדמיים, כגון רופאים ומדענים.

הרב הירש שהיה בחזית העימות בין המודרנה ליהדות בגרמניה, הסביר שבגלל הניתוק מהתרבות הכללית שבו חיו היהודים בעל כרחם מאות בשנים, הם לא פיתחו ולא למדו את העומק של העולם הרעיוני של היהדות, אלא הכירו אותו באופן שטחי מאוד. ולכן היה אומר הרב הירש שיש ללמוד את יהדותנו בעומקה הרעיוני של הרוח היהודית על מנת לא להיסחף ביופיה של ההשכלה הגרמנית ותרבותה הנוכרית.

מהי חוות דעתכם על הטענה שיהודי הוא אדם שבעקבות מוצאו בלבד משתייך לעם היהודי?

פרופ' לוי: לדעתי, אם אינו מזדהה עם היהדות, הוא יהודי מאוד חלקי, אבל יחד עם זאת יהודי מרוב הבחינות. מבחינה הלכתית הוא נחשב יהודי כמעט לכל דבר. יש דברים היוצאים מן הכלל דוגמת מצוות הייבום שאינו יכול לעשות והלוואה בריבית שמותרת ללוות ממנו ועוד נקודות ספציפיות, לכן הוא יהודי כמעט לכל דבר אבל יהודי פגום מאוד. וזאת מפני שעיקר היהדות, דהיינו מה שעושה את היהדות למיוחדת זה התפקיד הלאומי, ובתפקיד הזה הוא מועל כל עוד ואינו מקיים אותו ומזהה את עצמו כיהודי בגלל מוצאו גרידא. סוג אחר של 'להיות יהודי' מעבר למסגרת המוצא של האדם, הוא 'גר צדק' – שהוא נוכרי שבחר לקשור את גורלו בעם היהודי, ולגביו גם בלי הקשר למוצא אפשר להיות יהודי אם הוא מתגייר כדת וכדין. מתגייר – הכוונה היא שהוא מקבל על עצמו באופן מוחלט את היהדות בכך שעובר את תהליך הגיור, ובמובן של קבלת הזכויות והחובות.

כלומר, אם אני מבין נכון, לדעתך המוצא הוא תנאי מספיק אך לא תנאי מוכרח. וא"כ האם כל מה שיהודי כותב או אומר זוהי 'יהדות'?

פרופ' לוי: צריך להבין, שקנה המידה היחיד והבלעדי הוא במסגרת של תורת ישראל.

הרב נויגרשל: ברור שכשמדברים על "מיהו יהודי?" אז יהודי הוא האדם שנולד לאם יהודיה והוא יישאר לתמיד 'יהודי'. וכשמדברים על "מהו יהודי?" יש לדבר על תכנים יהודיים, שהרי יהודי שנולד יהודי, הוא יהודי גם מבחינה דתית ולא רק מבחינה אתנית. זה שאדם לא מקיים את מצוות התורה אין זה עושה אותו ללא דתי, אלא על אפו ועל חמתו הוא שייך גם

ללאום וגם לדת, אלא שהוא בחר לא לקיים את מצוות הדת. בדיוק כמו שנאמר, רופא שמפסיק לרפא, אינו מפסיק להיות רופא.

מה זה בעצם להיות יהודי על פי ההלכה היהודית, הווה אומר מה דרוש מבחינה ההלכתית בכדי להיות יהודי?

פרופ' לוי: מבחינה הלכתית-ישומית ישנם שני סוגים בלבד: א'- המוצא היהודי, כלומר בן שנולד לאם יהודיה. ב'- גר שמתגייר כהלכה ומאמץ על עצמו את כל הזכויות והחובות שביהדות.

הרב נויגרשל: אם השאלה היא 'מיהו יהודי?' התשובה היא: להיוולד לאם יהודיה או להתגייר על-פי הלכה. אבל אם שאלתך היא מה זה ניקרא 'להיות יהודי?' התשובה היא: להיות בעל תוכן יהודי כאחד שמקיים "בכל דרכך דעה". ופה יש אין סוף של דרגות.

ומהי משמעות המילה "יהודי"?

הרב נויגרשל: יהודי נקרא יהודי מלשון יהודה. האדם הראשון בתנ"ך שנקרא 'יהודי' לא היה משבט יהודה. בספר 'דברי הימים' מכונה יוכבד יהודיה. ומרדכי שהיה משבט בנימין ולא משבט יהודה נקרא 'מרדכי היהודי'. למה נקראו שניהם כך למרות שלא היו משבט יהודה? משום שיהודה זה אדם שכל ה-ה-ו-ה נמצא בשמו. כשהאות ד' מבטאת את הכוחות המפוזרים בעולם הזה. כל הכוחות שלו מוקפים ב-ה-ה-ו-ה. אגב, האות ד' היא לא במקרה בין האות ו' לאות ה': י-ה-ו זה בבחינת הנותן, וה' האחרונה זו בחינת המקבל. הקשר בין הנותן למקבל. נמצאת הד' מוקפת.

ומה בדבר הטענה שזהות יהודית מיושמת ב'סולידריות יהודית' גרידא?

פרופ' לוי: בוודאי שלא. 'הסולידריות היהודית' ה"א" אהבת רע' היא בהחלט חלק בלתי נפרד מהיהדות, אבל רק חלק ולא הכל. שהרי יש את ה'מצוות שבין אדם לחברו' ו'מצוות שבין אדם למקום' והסולידריות היהודית היא רק חלק מתוך המסגרת של 'מצוות שבין אדם לחברו'. ולאותו יהודי שתופס ומזדהה רק עם החלק הזה, חסרים לו, בכדי להשלים את זהותו היהודית, כל שאר החלקים המאפיינים את אורח החיים היהודי לדורותיו.

אחת התופעות הקשורות בקשר של קיימא לעם היהודי היא – האנטישמיות. למה שונאים אותנו? האם הריעונו למישהו? מדוע העולם מבקר אותנו ללא הרף? האנטישמיות הפכה לעין צל של העם היהודי, לחלק בלתי נפרד ממנו. לעתים אף נדמה כי אין מנוס משנאת ישראל והיהודי הנצחי נידון לנוס על נפשו ביערות ההיסטוריה כשהוא נרדף, מוכה ושנוא. עד מתי? האם יש איזשהו פתרון לדילמה זו? מתי סוף כל סוף יאהבו אותנו או למצער לא ישנאו אותנו? בתפוצה הליברלית יש עדיין מדי פעם מחללי קברים, כותבי כתובות נאצה, ואפילו "מרבצים", רחמנא לצלן; כאשר יש משבר כלכלי – שונאים יהודים, מצוקה לאומית, מתח חברתי – שונאים יהודים. מי לידינו יתקע שהשגשוג הקפיטליסטי והסובלנות הליברלית יימשכו לעד? מה יקרה ליהודי גרמניה, צרפת, ארה"ב, אם חלילה יהיו העמים האלה בתקופות קשות? וכי לא יוציאו את זעמם (הצודק?) על היהודים המצליחים והחכמים? בכל מקרה, נראה כי הפתרון היחיד להיעלמותה של שנאת ישראל הוא כנראה היעלמותו – הפיסית והרוחנית – של עם ישראל. האם זה הפתרון המוצע?

פרופ' רוזנברג: הרב יוסף דוד סולובייצ'יק מבוססון נוהג היה לומר שעם עמנו נכרתו שתי בריתות: ברית גורל וברית יעוד. ברית הגורל המאחדת אותנו, מתגלית בעקבות שנאתן של האומות. ברית היעוד, לעומת זאת, מקורה בתודעה שיש לעמנו ייעוד, תפקיד בעולם. ליחס בין שתי הבריתות הללו יש חשיבות רבה בקיומנו המודרני. דבר זה מתקשר להבחנה שמתחנן קודם בין הבולטות לבין הערכיות. יש רבים שהאנטישמיות החזירה אותם ליהדותם. ואני מדגיש "החזירה". אני חושב שתהליך מעין זה התרחש בנפשו של בנימין זאב הרצל. האנטישמיות שהופנתה כלפיו מחקה את חטאיו בעבר, והוא נולד מחדש להזדהות עם העם היהודי. יש אחרים, לעומת זאת, שהאנטישמיות הפכה אותם לאנוסים הבורחים מעצמם, ובמידה מסוימת, לאנטישמים בעלי שנאה עצמית.

מעלה טראגית אחת יש באנטישמיות. לפעמים השונא רואה יותר טוב מאשר האוהב. לדעתי, האנטישמיות איננה בנויה רק על בסיס קנאה כלכלית ובוודאי לא רק על מתח גזעי. האנטישמיות היא שנאה רוחנית. לא כל הניתוחים הפסיכולוגיים והכלכליים הם דברי הבל, ולמרות זאת קיימת סיבה עמוקה יותר. המחלוקת בין עשיו ליעקב היא פילוסופית. ובגלל סיבה זאת אנו חייבים להפוך את האנטישמיות למקפצה למצב רוחני גבוה יותר. דבר זה מעמיד אותנו בפני אחריות קשה, להכיר בעובדה שכל יהודי הוא שגריר של עם ישראל. ויתירה מזאת, אף שגרירו של ריבוננו של עולם. ובנקודה זאת אנו עלולים להישפט מן השמים. הרי הגוי לא מכיר את הקב"ה, הוא רק מכיר אותנו, עובדיו, ושופט אותנו כביכול, על-פי התנהגותנו. כאן מונח היסוד של מצוות קידוש שם שמים שכולנו מצווים עליה. אנו מחויבים להתנהגות ישרה ואנושית, ועלינו להיזהר מן העבירות, כולל

עבירות הצווארון הלבן. כפי ששמעתי פעם, אקט גדול של קידוש השם, שהיה בעצם אקט חמור של חילול השם, היה פתיחת בית הכנסת באחד מבתי הכלא בארצות הברית.

פרופ' לוי: לדעתי שלוש סיבות יש לאנטישמיות גזענית ויש צורך להכיר בשלושתן ולא לבלבל ביניהן: א'- זה סוג האנטישמיות של עמלק והמן שהם ראו ביהדות מגמה תרבותית שהיתה שנואה עליהם. קבלת עול מלכות שמים היתה בעיניהם בבחינת הרוע בהתגלמותו. והם לחמו נגד המונותאיזם של היהדות ובעיקר נגד האורח חיים שהיא מתייבה. ויש לאנטישמיות זו השלכות מודרניות, דוגמת היטלר.

מה פירוש, היטלר והנאצים לא שנאו יהודים בעקבות הגזע שלהם בלבד?

פרופ' לוי: נכון שבגלל הגזע הם רצו להשמיד להרוג ולאבד את כל בני העם היהודי, אבל מה היה בשורש שאיפתם? מדוע בסדום העבירה הגדולה ביותר היתה מצוות החסד? בגלל שהם טענו שההתקדמות באה דרך האדם המושלם ועל הנחות יותר לשרת אותו. ומי שאין בו תועלת יש לחסלו. לדעה זו, מי שנותן צדקה לעני, הרי הוא מחזק את החלש, ובכך מזדהם את האנושות כולה. כזאת היא הגישה הפילוסופית של סדום וזה בדיוק ההפך מגישתו של אברהם, שאצלו החסד היה במרכז הכול. ואותה הגישה הפילוסופית של סדום התבטאה למעשה אצל הפילוסוף פרידריך ניטשה, שאותה אימצו גם הנאצים של היטלר ולכן רצו לחסל כל מי שפגום, ומאחר והיהדות המסורתית טוענת שהחסד הוא במרכז הכול הרי שיש להשמיד אותה, לא רק מבחינת המוצא הגזעי של היהודים.

סוג שני של אנטישמיות – זו האנטישמיות של הנצרות, הנובעת מתוך קנאה ותחרות ביהדות, שהרי הם גם אסירי טובה לנו ואינם רוצים להכיר בזה, שקיבלו מאתנו חלק עיקרי מהרעיונות שלהם. והאנטישמיות השלישית שאני מצטער להזכיר אותה, שהיא גם כן חשובה מאוד וחשוב שלא נישכח אותה. והיא באה בגלל יהודים שאינם מתנהגים כמו שיהודים צריכים להתנהג. חילולי שם שמים שיהודים עושים – גם הם גורמים לאנטישמיות גדולה. ולכן עלינו להיזהר ולהזהיר מחילול שמו יתברך ולהשתדל לקדש את שמו בעיני העמים שמסביבנו, בכך שנהיה בבחינת 'ואתנך לברית-עם, לאור גויים' (ישעיה מב, ו).

הרב נויגרשל: על האנטישמיות אומרים חז"ל: "למה נקרא שמו של הר סיני בשם זה? משום שמשם ירדה שנהא לעולם". השנהא הזאת מצד אחד, נובעת מקנאה. ומצד שני, היא מנגנון הגנה. כמו שהפילוסוף הצרפתי ז'אן פול סארטר אמר ש"היהודי אף-על-פי שלא ירצה להיות יהודי – האנטישמי יזכיר לו שהוא יהודי". גם תנועת ההשכלה בגרמניה שהובילה להתבוללות היהודים, לא מנעה את האנטישמיות אלא עוררה אותה.

תנועת ההשכלה רצתה לפתור את בעיית האנטישמיות על-ידי טשטוש הזהות היהודית מן הצד האחד ובסופו של דבר להביא לידי התבוללות המונית של העם היהודי. כפי שידוע, זו היתה גם מחשבתו של אבי הציונות תיאודור הרצל. האם לדעתכם רעיון ההתבוללות עמד במבחן ההיסטוריה, כלומר פתר את בעיית האנטישמיות?

הרב נויגרשל: ברור שרעיון ההתבוללות, כלפי אלה שכבר התבוללו, נראה כאילו פתר את בעיית האנטישמיות, בהתעלם לרגע מהענין שהגרמנים חיפשו עד דור שלישי טיפת דם יהודית, כך שלמעשה כדי שההתבוללות באמת תרחיק את המתבולל מן היהדות הוא צריך היה להתרחק למרחק שהוא לא היה מעלה בדעתו שהוא צריך להתרחק.

פרופ' לוי: בוודאי שלא, וב"ה שלא פתרה ההתבוללות את בעיית האנטישמיות, שהרי לאלו הרוצים בכך הקב"ה לא נותן לחסל את עם ישראל. ההתבוללות – הטמיעה באומות העולם – היא בריחה מודעת מזהות יהודית. ולכן היא איננה יכולה להביא שום פתרון לזהות היהודית, שהרי היא שואפת לחסל את היהדות. יתירה מזו, האנטישמיות הגזענית לא נשאה פנים לשום קבוצה בעם, לרבות ה'מתבוללים' ואפילו ה'משומדים'.

וכיצד לדעתכם שרד העם היהודי לאורך ההיסטוריה ומהו בעצם סוד קיומו?

הרב נויגרשל: העם היהודי הוא עם שהיה לו את הייחוד שלו, עם שראה את עצמו כמי שמביא לעולם בשורה ועמל מכל משמר לשמור עליה. ובעיקר, יש ממד לא-רציונלי בהישרדותו של העם היהודי לאורך ההיסטוריה. בדרך הטבע, העם היהודי היה צריך מזמן ללכת לאיבוד, כמו כל העמים האחרים. והרי זה מה שההיסטוריון מרק טווין כותב, שהמצרים, הבבלים, הפרסים ואחרים שקעו מן העולם ושואל מהו סוד נצחיותו של העם היהודי? (ראו ספרו של מארק טווין "מסע תענוגות לארץ הקודש", בהוצ' אריאל, ירושלים, עמ' 204 – א.פ.) או כמו שהפילוסוף הרוסי ניקולאי ברדייב כותב, שהישרדותו של העם היהודי הפריכה לו את השיטה המטריאליסטית ההיסטורית. ובאמת כיצד שרד העם היהודי למעלה מדרך הטבע, הרי יש את כל הסיבות לכך שלא יישאר חי וקיים? וכשמנסים לעשות רציונליזציה, אז באמת כל ההסברים הרציונליים לא יספיקו כדי להסביר את ההישרדות אלא מלבד שמירת התורה, המצוות והייעוד היהודי. האנטישמיות והשנהא סייעו לו גם הם לא להתפזר אלא להתאחד ולהישאר קשורים זה לזה.

פרופ' לוי: לדעתי, שתי סיבות לדבר: א'- שהשגחת הקב"ה לא נותנת לו להיעלם. שנאמר 'גם בהיותם בגויים לא מאסתי ולא גאלתי'. וסיבה שנייה: שהתורה בעצמותה כל כך הולמת את החיים בעולם הזה שהיא שומרת על עם ישראל. דקדוק במצוות הוא הנותן לנו להישרד, משום שהוא מותאם לחיים בעולם. "מביט בתורה ובורא את העולם" (בראשית רבה א, א) אומרים חז"ל, ולכן התורה כל כך מותאמת לחיי העולם הזה, הנותנת לנו את הכוח לשרוד. ויש על כך את המשל המפורסם של המגיד מדובנא, על אותו אדם שהגיע לבית חברו וראה הרבה מטרות ובכל אחת מהן החץ היה בדיוק בול. ואז הוא שאל איך הצלחת? אמר לו חברו: אני פשוט קודם יריתי ואח"כ ציירתי את העיגול של מטרות. כמו כן, הקב"ה קודם כתב את התורה ואח"כ ברא את העולם להיות הולם לקיום התורה.

לאיזו מסקנה לדעתכם צריך היהודי העכשווי להגיע לאחר שואת יהודי אירופה, בהשלכה לזהותו?

פרופ' רוזנברג: אני רוצה לסכם כאן את מה שכתבתי ופרסמתי בהזדמנויות שונות. אין כל ספק שהשואה היא ההתרחשות הטרגית ביותר בהיסטוריה המודרנית העולמית. היא ודאי המאורע הקשה ביותר מאז חורבן הבית ואולי ליתר דיוק, מאז מרד בר כוכבא. נשאלות שאלות רבות עליה, אליהן לא אתייחס. אני רוצה להתחיל בשאלות אחרות: למה לא היו מוכנים הפולנים לכתוב באשוויץ "כאן נהרגו מיליונים יהודים"? למה רצתה הכנסייה הנוצרית לבנות מזר באשוויץ?

אנסה לענות על שאלות אלו. בימי ילדותי החלפתי מכות עם תלמידי כיתתי האנטישמיים. מאוחר יותר ועד עצם היום הזה, "קרבן" אני לפגיעות אנטישמיות מילוליות. שמעתי לא פעם את הביטוי המפורש או המובלע, כשהוא מופנה אלי: חבל שהנאצים לא גמרו את העבודה. יש אנטישמים בעולם. אולם יש גם גויים ישרים ולא אנטישמיים. ומסתבר דבר אחד, שהם מרגישים משהו שאני חושב שאנחנו היהודים לא הרגשנו בו. הגמרא אומרת (סנהדרין צד, ע"א) "איהו לא חזי – מזליה חזי": הוא לא ראה – מזלו ראה. יש לאדם 'מזל', מעין 'על-מודע' דרכו הוא מרגיש דברים שהתודעה הרגילה עיוורת לגביהם. מה הם ראו? אנסה לפרש.

אילו יכולנו לחזור למעמד הר סיני ולראות את השכינה יורדת ומצביעה עלינו ומכריזה 'אתם רעי ואהובי', היינו יכולים לטעון שאנו העם הנבחר. נשמותינו היו בהר סיני, אנו לא זכינו לכך. אולם, היהדות המודרנית ראתה דבר אחר. ראינו את השטן יורד עלי אדמות ומכריז עלינו, על העם היהודי, 'אתם אויבי!'. ואויבי השטן הם העם הנבחר. ההיטלריזם היה משהו שטני וזאת כל אדם נורמלי מבין. ושטניות זאת הצביעה עלינו ואמר וחזר ואמר 'אתם אויבי!'. את זאת ראו באופן בלתי מודע, אחרי עשרות שנים, הרבה מהמתוקנים שבגויים. וזאת הפכה לבדיקה תיאולוגית ופילוסופית ממדרגה ראשונה: כיצד רק אתם? גם אנו היינו צריכים להיות מועמדים לאשוויץ. דבר אחד ברור, כל מי שלא היה מועמד לאשוויץ, סימן שהשטן היה אדיש כלפי דידו, ובמילים אחרות, סימן שהוא לא היה אופציה רוחנית בשביל האנושות. הו אז קמו אנשים רבים הצועקים: "גם אנחנו היינו שם!". הכנסייה היתה צריכה להוכיח ולהמציא שניים או שלושה קדושים שמתו שם, בחלקם יהודים מומרים. נכון, אינני יכול לנחם את הילדים שלי ולגרש מהם את הסיטנים ואת חלומות הבלהות כשלפעמים הם חולמים על אושוויץ. אני עדיין חולם על אושוויץ. אינני יכול לגרש שדים אלה, אולם אני כן יכול לומר להם, שהאופציה שלא להיות מועמד לאשוויץ היא גרועה יותר, בין אם זאת האופציה של השולחים, של משתפי הפעולה או של אלו שראו ושתקו.

הרב שמשון רפאל הירש לימד אותנו שבארבעה ספרים כתב הקב"ה את האמת. ספר התורה שמסר לעמנו, ספר הטבע, ספר הנפש וספר ההיסטוריה. ובספר ההיסטוריה, אנו קוראים את חידת הטרגדיה של אושוויץ ואת האקט הלא יאומן של תקומת העם היהודי. אני מקווה שזוהי הליכה בכיוון הנכון, למרות שאנחנו צריכים להיות מודעים גם לסכנות הרבות האורבות עלינו. ויהי רצון שהקב"ה יברך אותנו וישמרנו.

פרופ' לוי: חכמינו אומרים שיום השישי נקרא יום השישי, הרומז ליום ו' בסיון, יום מתן התורה, מפני שכשהקב"ה ברא את העולם הוא אמר אם אתם תקבלו את התורה מוטב, ואם לא, אני מחזיר את העולם לתוהו ובוהו. וזאת מפני שכל הצלחת תפקיד הבריאה תלויה בעם ישראל הממלא את תפקידו. אם הוא לא מנחה את האנושות, לבורא העולם אין טעם וסיבה לקיום העולם. לכן כל קיומו של העולם הזה מעצם מהותו תלוי בקבלת התורה על-ידי עם ישראל, ואין זו רק קבלה במתן תורה בהר סיני אלא במשך כל ההיסטוריה. אשר על כן, בעת שהיתה שואת יהודי אירופה, כלומר היו כמה אומות העולם שקמו ורצו להרוג להשמיד ולאבד את כל העם היהודי מנער ועד זקן, הטף והנשים, ובכל זאת אנו נוכחים לראות כי העם היהודי שרד והוא חי וקיים. הרי זה מעיד על הקשר שקיים באמונה היהודית כי גורלו של א-לוהים וגורל העם היהודי שזורים זה בזה.

דבריו מלמדים אותנו שהאמונה כי גורלה של ההכרה בא-לוהים וגורלו של העם היהודי שזורים זה בזה, היא שמעניקה לנו את הביטחון בעתידו של העם היהודי. אמנם מהיכן לדעת כולכם עלינו לשאוב את הרוח ואת התקווה לעתיד טוב יותר לעמינו?

פרופ' לוי: ישנה הבטחה בתורה ולפיה התנאי המוקדם שאם אנחנו, בני העם היהודי, נשמור את חוקי התורה ומצוותיה, אז יהיה לנו טוב ולכל בני העולם טוב. ואם לא נמלא את תפקידנו, אזי נצטרך לסבול עד שנלמד לקח ונגיע למסקנה ללכת בדרך התורה וליישם את יעודנו בעולם. שהרי ישנו קשר בלתי ינותק בין תורת ישראל לגורלו של העם היהודי. אני חושב שהרעיון המרכזי של היהדות הוא שעם ישראל נוצר כמנחה לאנושות, ולכן כל העתיד שלנו תלוי במה שאנחנו נמלא את תפקידנו, ודבר זה מרכזי לעניין זהותנו היהודית. ועלינו לדעת שכל אימת שאיננו ממלאים את היעוד הזה אנחנו לא רק בוגדים בעצמנו, אלא גם בוגדים באנושות כולה. אני תמיד אומר שאם יש מבין אומות העולם העושים מלחמה האחד בשני זו אשמתנו. מה שהסרבים עושים לקרואטים – כל זה באשמתנו בגלל שאם היינו אנחנו ממלאים את תפקידנו, מזמן היו מקבלים עול מלכות שמים והיו חיים באהבה זה עם זה. זהו החזון של ישעיהו (פ"ב): "והיה באחרית הימים נכון היה הר בית ה'... ונהרו אליו כל הגוים... ויורנו מדבריו ונלכה באורחותיו".

הרב נויגרשל: התקווה נובעת מההיפוך ההתפתחותי בתהליך זיכרון התורה לעומת השכחתה. משום שבתחילת המאה היה תהליך של ירידה עצומה בכמות לומדי התורה ושומרי המצוות, פתאום התברר שהכול התהפך והשתנה לכיוון החיובי. הווה אומר שהן בגלל סיבות דמוגרפיות והן מסיבות של התעוררות והתפקחות של רבים, יותר ויותר יהודים לומדים תורה. כמות בתי המדרש וכמות השיעורים למבוגרים ושלא לדבר על המספר הגדל בהתמדה של צעירים הלומדים תורה והילדים הנכנסים לתלמודי תורה. זו תקוותנו ותקוותם של המוני בית ישראל הרחוקים מתורה להישרד מבחינה יהודית.

פרופ' רוזנברג: אין לי כל ספק בכך שאנחנו זקוקים לאמונה רבה. הציונות טעתה טעות טרגית כשחשבה שהקמתה של מדינת ישראל תביא לנורמליזציה של העם היהודי. אנחנו ממשיכים להיות יהודים, החיים עם הגורל היהודי, בין כיחידים בין כאומה בין האומות. שתי תגובות אפשריות. הראשונה – אכזבה וייאוש, ייאוש המובן לי, ייאוש כואב בעל השלכות פוליטיות קשות. מצד שני זה יכול להעמיד אותנו שוב לפני מצוות הגאווה, גאווה להיות יהודים. יהודי חייב כדגי הסלמון ללמד את הצאצאים שלהם לשחות נגד הזרם. קיומה של היהדות הוא אתגר לעולם, והיום אתגר עצום לאסלם בדיוק כמו שהשואה היתה אתגר לנצרות. תמיד, היינו היהודים לאורכה ולרוחבה של ההיסטוריה, הטרומומטר של המצב הרוחני העולמי. כפי שהמחיש זאת יפה רבי יהודה הלוי בספר 'הכוזרי', אנחנו כלב שהוא רב-חוליים מכולם אך גם רב-בריאות מכולם. ואנו תפילה שהקדוש ברוך הוא, יברך את לבנו.

הזהות היהודית היא יהודית באורח בלעדי ומוחלט, ללא שום תוספות או חיסורים. ואף ללא כל תערובת של זהות השואבת את תרבותה מתוך מזוג תרבויות. מזוג תרבויות שונות עם התרבות היהודית, היא בבחינת ערבוב הטוב עם הרע, והתוצר לפנינו. האם תיתכן תרבות עברית או ישראלית אותנטית – "כנענית" – המנותקת ממקורותיה התורניים והאמוניים לדורותיהם? אנו, "שומרי החומות", סבורים שזו תופעה קיקיונית, סטייה מצערת אך זמנית מדרך ההלכה היהודית, שהיא היא דרך המלך האמיתית והיחידה של העם היהודי מאז ומתמיד. תרבות יהודית במהותה היא התמסרות מלאה לכוח עליון, סוג של התמסרות כזו אשר יונקת משורשיה היהודיים. לכן מבחינתנו, כל זיקה לפעילות של יהודים בפעילות חברתית-תרבותית שמעבר לספירת הפעילות התורנית, היא חיצונית וזרה מאחר ואיננה יהודית במהותה.

מאז משבר האמונה הגדול בעולם היהודי, בעקבות הרעיונות החדשים של השכלה, קידמה ושוויון שנפוצו באירופה לאחר המהפכה הצרפתית וחדרו גם לקהילה היהודית המסוגרת בתרבותה הייחודית, משבר שהדיו מלווים אותנו עד עצם היום הזה, נשברו קולמוסים רבים במאמץ לתת הגדרה אולטימטיבית לא הלכתית לשאלת השאלות "מיהו יהודי?", ובהקשר של החברה היהודית-ישראלית, למושג מיהו יהודי חילוני. אך נראה שרוב רובם המכריע של המאמצים שהושקעו, עלו בתוהו והמתאמצים שהתאמצו יגעו לריק.

לעתים נדמה, שמרוב דבקותם בחילוניות, שכחו הוגי הדעות של הציונות החילונית מה היתה מטרתה המקורית של הציונות לפני שהסתאבה. אפשר לתמצת אותה על רגל אחת: לנרמל את העם היהודי, לזנוח את תרבות הגטו ולהשתחרר מציווי הדת. ולמעשה, להקים בארץ ישראל ישות לאומית-אזרחית חדשה. בעניין הזה, כמו בעניינים רבים אחרים, הציונות כשלה. לתנועה המהפכנית הצעירה שמנהיגיה, רובם ככולם, היו אתאיסטים גמורים, לא עמדו הכוח והדעת לצעוד את הצעד ולהתנתק סופית מן הדת היהודית. לאור דברי התוכן של הפאנל הזה, כלל לא קשה לנחש מדוע.

האם ה"נורמליזציה" של העם היהודי, לגווניה הלא-מעטים, פתרה את אסונות ההתבוללות והאנטישמיות בלבונה המודרני? עובדה היא שלא די שהחילונית לא שמה קץ לאנטישמיות, אלא הפכה אותה לאנטישמיות גזענית, עובדה היא שגם השואה וגם מדינת ישראל לא שמו קץ לאנטישמיות, וזו הולכת ומקבלת צביון אנטי-ציוני קנאי וקיצוני – עובדות אלה ואחרות מביאות את היהודים להתפכחות קשה ומרה מאשליותיהם.

מאז שואת יהודי אירופה מנסה המחשבה היהודית למצוא מענה למשבר, שעיקרו הוא – ההכרה החודרת לאיטה לתודעה, שרדיפת ה'נורמליות', נכשלה על גווניה השונים: הציונות החילונית שהציעה יהדות לאומית כתחליף לדת, ההשכלה שהעמידה את תפיסת הקדמה של הנאורות, הבונד הסוציאליסטי שהביא תודעה היסטורית-מהפכנית של שחרור מעמד הפועלים והפרורמה שהציעה את האתיקה האוניברסלית כתחליף לפולחן הייחודי. כל אחת מהן דיברה על 'נורמליות' מסוימת, אולם לאחר מעשה הן התגלו כמוטעות וכושלות. בעקבות המשבר נראה שרדיפת ה'נורמליות' הזו איננה אפשרית ובסופו של דבר, גם אינה רצויה. דומה שגם אם לא ברצונם, על היהודים להיות עם מיוחד בייחודו המוצק כסלע, המעיד על קיומו של א-ל אוניברסלי.

לבסוף, בראותנו את עמנו השסוע, המתקוטט והמקוטב, יורשה לנו להביע משאלת לב צנועה: הבה נסיח את דעתנו מדאגות היום-יום וניתן את דעתנו על ההיסטוריה רבת השנים שלנו "אתם עדי נאום ה". אימפריות קמו ונפלו ואנחנו נותרנו מעבר לזמן, במעמדנו המיוחד, עדי-אמונה לענקי-הכוח בהיסטוריה שהיו ואינם עוד. ראייה זו של עצמנו כקהילה היסטורית, על-אף דעותינו השונות לגבי ייעודו של העם היהודי היום, היא שתעשנו לב אחד לקראת ייעודנו וגורלנו הלאומי.

מודעות פרסומת

Internet

Starting at **\$24⁹⁹** mo. / 1 yr.

+ 30-day money-back guarantee

+ No contracts

[Learn more](#) **optimum.**

100 Mbps Internet

\$39⁹⁹ mo. / 1 yr.

2x the download speed of Fios for the **same price**.*

*Fios claim based on Verizon Fios online 50 Mbps offer as of 10/20/17.

[Order now](#) **optimum.**

★ אהבתי

להיות הראשון שאוהב את זה.

קשור

אבל למה הם מתעקשים לצעוד על הדם?
ב-"במבט אחר"

חמץ בפסח מעיב על יהדותנו?
ב-"חגי ומועדי ישראל"

יצחק לאור על תרבות הלידה היהודית
ב-"בשם אומרים"

פוסט זה פורסם בקטגוריה [שולחן עגול](#). אפשר להגיע ישירות לפוסט זה עם [קישור ישיר](#).

0 תגובות על במבוק הזהות העצמית – פאנל על הזהות היהודית

דרור הגיב:

יוני 6, 2006 בשעה 10:08 pm

ויהיה זה מן הראוי למחוק אותו מן הכותרת של המאמר תודה על הראיון המעניין.

[הגב](#)

ניסים ינאי הגיב:

אפריל 26, 2010 בשעה 12:47 pm

ברצוני לברך על המאמר המקיף והאמיץ לברור דעות מהאישים הגדולים הללו שהם הם כמו שנאמר על רבי עקיבא לגבי ואהבת לרעך כמוך וכי רק זה מה שאמר הרי אמר הרבה כים אלא שאמר זאת וגם קיים זאת ברמח אבריו ושסה גידיו. לכן הנני משבח מקטנותי וממעט השגותי את הכותבים והמאירים את דרכנו שאכן כמו שדורשים אכן מקיימים ונוטעים לדורי דורות.

עם ישראל חי ונושם את מעמד הר סיני גם אם לא עמד שם אלא רק מכח הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב. יישר כח לאורי פז על היוזמה ועומק החקירה שהיא היא גם גופי תורה ולימוד לשמה.

[הגב](#)

ליבליך הגיב:

יולי 7, 2010 בשעה 10:40 am

האם לא ראוי לשמוע גם את הדעה של אלו שמאמינים שלאום ודת הם דברים שונים, ושאתאיסט בן העם היהודי אינו יהודי "פגום", אלא פשוט בן דת אחרת אך לאום משותף עם היהודי הדתי?

בקיצור, האם לא ראוי לשתף בדיון על הזהות היהודית גם את הרוב החילוני, שהדת אינה חלק מהזהות שלו? או שהם לא מספיק יהודים בשביל זה?

[הגב](#)

אורי הגיב:

יולי 9, 2010 בשעה 6:02 pm

תודה על תגובתך הכנה.

המטרה שלי היתה לשמוע ולהשמיע את עמדת המיעוט היהודי-הדתי והחרדי, ולא את עמדת הרוב היהודי החילוני שאת השקפת עולמו שומעים, צופים וקוראים אנו השכם והערב תחת כל מיקרופון רענן.

[הגב](#)

פאזל

בלוג בוורדפרס.קום.